

מאמר א

"כי פתוח תפתח את ירך לך"

שורש שבירת כל מדות הרעות שבאדם:
לפתוח את הידים אשר נולדו קמוצות!אדם נולד עם ידים קמוצות
ומת עם ידים פשוטות

פתח דברינו יאיר לבאר כל זה, עם פירוש מתוק של ה"יד יוסף" להחכם הגדול רבי יוסף צרפתי זצ"ל (פרשתנו סוף דרוש ב) על הפסוק: "ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון, כי פתוח תפתח את ירך לך", על פי מאמר הנפלא במדרש (קהלת רבה ה כ): "תני בשם רבי מאיר, כשאדם בא לעולם ידיו הן קמוצות, כלומר כל העולם כולו שלי הוא אני נוחלו, וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הן פשוטות, כלומר לא נחלתי מן העולם הזה כלום".

הנה כי כן זהו שמתחנן הקב"ה אל האדם: "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון", אל נא תקפוץ את ירך באותה תנועה שנולדת בה, כדי להחזיק ביצר תאוות הבצע האומר: "כל העולם שלי הוא", שהרי בסופו של דבר: "כי פתוח תפתח את ירך לך", כאשר תמות פתוח תפתח את ירך בעל כרחך לפני הקב"ה, כדי לומר בכך: "לא נחלתי מן העולם הזה כלום", אם כן הרי יותר טוב שתפתח את ירך מרצונך הטוב בעודך בחיים, כדי לקיים מצות צדקה אשר בזכות המצוה תנחל עולם הבא.

ויש להוסיף תבלין לפרש בזה מאמר החכם מכל אדם (משלי י ב): "לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות". וכן אמר עוד (שם יא ב): "לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות". ומפרש בזוהר הקדוש (פרשת עקב רעג): הטעם לכך: "ובגין כך וצדקה תציל ממות, דעני חשוב כמות, ואיהו מחיה ליה, אוף הכי קודשא בריך הוא מחיה ליה". פירוש מאחר ששנינו בגמרא (נדרים סד:) עני חשוב

בפרשתנו פרשת ראה אנו למדים על מצות צדקה (דברים טו ח): "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלקיך נותן לך, לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון, כי פתוח תפתח את ירך לך... נתון נתן לך, ולא ירע לבבך בתתך לך, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשך ובכל משלח ירך".

כאשר נתבונן נראה שהתורה הקדושה מייחסת חשיבות גדולה, ליד שבה מקיים האדם מצות צדקה: "ולא תקפוץ את ירך", "כי פתוח תפתח את ירך לך", וצריך ביאור הלא הרבה מצוות עשה אנו מקיימים ביד, כמו השבת אבידה, לקיחת ארבעת המינים וכדומה, ולא מצינו בשום מקום שיאמר הכתוב: "כי פתוח תפתח את ירך" לקיים המצוה.

עוד ראוי להתבונן במה שהפליגו חכמינו ז"ל במצות צדקה באמרם (ב"ב ט.): "שקולה צדקה כנגד כל המצוות". לעומת זה מצינו בתיקוני זוהר (הקדמה ב.) דברים נוראים בגנות הקמצן שאינו נותן צדקה, עד כדי כך שאינו מזרע האבות:

"ובהוא שעתא רגזא שכינתא... על נבל כי ישבע לחם... דאיהו קמצן נבל בממוניה נבל שמיה, דלאו איהו נדיב ולא איהו מזרעא דאבהן דאתמר עלייהו (תהלים מז י) נדיבי עמים נאספו". פירוש: "ובאותה שעה השכינה רוגזת... על נבל כי ישבע לחם... שהוא קמצן נבל בממונו נבל שמו, שאין הוא נדיב ואין הוא מזרע האבות שנאמר עליהם נדיבי עמים נאספו".

כמת, נמצא כי הנותן לו צדקה ומפרנסו הרי הוא בבחינת "מחיה מתים", לכן זוכה גם הוא מדה כנגד מדה להינצל ממות.

אך לפי האמור יש לומר הביאור על כך, כי מאחר שכל אדם נולד עם ידים קמוצות להכריז: "כל העולם שלי הוא", ובכל זאת הוא מתגבר על טבעו ופותח את ידו לתת צדקה לעניים, אשר תנועה זו של פתיחת היד היא תנועה של אדם בשעת מיתתו, וכל זה מחמת שמשים אל לבו לזכור את יום המיתה שאז יפתח את ידו בעל כרחו, לכן מחשבה טובה זו על יום המיתה הקב"ה מצרפה למעשה של פתיחת ידו לתת צדקה, ונחשב כאילו כבר מת ופתח את ידו בעודו בחיים, ואפילו אם נגזרה עליו ח"ו מיתה: "צדקה תציל ממות", בזכות פתיחת ידו לעניים בחיים חיותו.

על פי האמור יומתק לפרש על דרך ה"יד יוסף" ביתר שאת בקשת התורה: "ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון", אל נא תקפוץ את ירך שלא לתת צדקה, "כי פתוח תפתח את ירך לך", שהרי בסופו של דבר כשתמות פתוח תפתח את ירך בעל כרחך, אם כן הלא יותר טוב שתפתח את ירך מרצונך הטוב בעודך בחיים, כדי שאם נגזרה עליך מיתה תינצל ממנה בזכות פתיחת ירך.

ומה מתוקים הם דברי הגה"ק רבי יוסף חיים בעל "בן איש חי" בספר "חסדי אבות" על מסכת אבות, שמפרש בזה המשנה (שם פ"ב מ"ח): "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לך נוצרת". הביאור בזה כי תיבת "כך" מורכבת מב' אותיות כ' כפופה ר' פשוטה. והרמז בזה כי כשאדם נולד הוא בבחינת כ"ף כפופה, כי כף ידו קמוצות להחזיק את כל העולם

מדרש: "כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות, כלומר כל העולם כולו שלי..."

וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הן פשוטות"

יד יוסף: "כי פתוח תפתח את ירך" - במותך בעל כרחך,

לכן פתח נא את ירך מרצונך בחיים לתת צדקה

מאחר שאדם נולד לאויר העולם עם ידים קמוצות,

נמצא כי מדה רעה זו היא שורש כל המדות רעות

"שקולה צדקה כנגד כל המצוות", כי פתיחת היד לתת צדקה

היא שורש לשבירת כל מדות הרעות שבאדם

וזהו פירוש המשנה: "רצה הקב"ה לזכות את ישראל" - "לזכות" הוא מלשון "זיכוכ", כלומר רצה הקב"ה לזכך את ישראל מזוהמת הנחש: "לפיכך הרבה להם תורה ומצוות", כלומר "הרבה להם" לפי המצטרך להם, "תורה ומצוות" שיש בהם רמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה, כדי לזכך רמ"ח איברים ושס"ה גידין מזוהמת הנחש ולהשרות עליהם קדושת התורה והמצוות.

הנה כי כן הרווחנו להבין הטעם ששקולה מצות צדקה כנגד כל המצוות, כי על ידי מצות צדקה שאדם פותח את ידו לתת מכספו והונו לעניים, הרי הוא מתקן בכך את המדה הרעה הראשונה שהוא נולד בה כשיצא לאויר העולם שידייו היו קמוצות, על כן יש בכוחה לתקן גם את כל שאר המדות הרעות שבו, ומטעם זה שקולה מצות צדקה כנגד כל המצוות, שתכליתן לזכך את רמ"ח אברי האדם ושס"ה גידיו מכל מדות הרעות.

יומתק להבין בזה מה שמכנה התיקוני זוהר מי שאינו נותן צדקה בתואר "קמצן", כי ביקש לרמוז בכך את גנותו שהוא קומץ את ידו כפי שנולד, ואינו פותח אותן לתת צדקה לעניים. וזהו ביאור דברים החריפים של התיקוני זוהר על "קמצן", שאינו מזרע האבות בני אברהם יצחק ויעקב, כי שורש העבודה של איש ישראל הוא ללכת בדרכי אבות ששברו את הטבע וזיככו את המדות, ואם הוא אינו משנה את המדה הראשונה של הקמצנות, הרי זה סימן שאינו מזרע האבות הקדושים.

מעתה כיון שהדבר הראשון שאדם עושה ברגע שהוא נולד לאויר העולם, שהוא מחזיק את ידיו קפוצות כדי להכריז בכך: "כל העולם שלי הוא", הרי מבואר כי מדה רעה זו שהיא יצר התאוה לקבל את כל הבלי העולם הזה, היא בבחינת שורש לכל המדות הרעות שאדם נולד בהן מטבעו, ומזה נשכיל להבין כי אם יצליח אדם להתגבר על מדה רעה זו, על ידי שיפתח את ידיו הקמוצות לתת צדקה לעניים, הרי זה שורש לכל שאר מדות הרעות שנולד בהן שיוכל להתגבר גם עליהן.

"שקולה צדקה כנגד כל המצוות"

והנה שנינו במשנה (מכות כג): "רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". וצריך להבין ביאור הלשון: "הרבה להם תורה ומצוות". ונראה לפרש על פי המבואר בזוהר הקדוש (פרשת וישלח קע:), כי רמ"ח מצוות עשה הן כנגד רמ"ח אבריו של אדם, ושס"ה לא תעשה הן כנגד שס"ה גידיו של אדם.

וביארב"שעריקדושה" לרבי חיים וויטאל זי"ע (חלק א שער א) בשם רבו האריז"ל, כי בחטא עץ הדעת נפגמו רמ"ח אברים ושס"ה גידים מזוהמת הנחש, לכן נתן לנו הקב"ה ברוב רחמיו רמ"ח מצוות עשה כדי לתקן בהן רמ"ח אברים שנפגמו, ושס"ה לא תעשה כדי לתקן בהן שס"ה גידיו שנפגמו.

לעצמו, אבל כשמת הוא בבחינת כ"ף פשוטה, כי כף ידו פשוטה לומר שאינו נוחל כלום מהעולם הזה.

וזהו פירוש המשנה: "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך", כלומר אל תבקש להחזיק הטובה שאתה מקבל בשכר לימוד התורה לעצמך היינו לגוף בעולם הזה, אלא הכל יהיה שמור לעולם הנצחי עולם הבא, וכל כך למה: "כי לכך נוצרת" - "לכך" דייקא, כלומר הלא נוצרת בבחינת ב' אותיות כ"ך - כ"ף כפופה כ"ף פשוטה, שכל מה שאתה מחזיק בכף ירך הכפופה אתה עתיד לפתוח ולא לקחת מהם כלום, אם כן למה תבזבז את שכרך על דבר שאין בו קיום.

פתיחת היד סימן לשבירת הטבע

ועתה בא וראה כי על פי האמור יפתח לנו שערי אורה, להבין החשיבות הגדולה של מצות צדקה שהיא שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, על פי מה שכתב הרבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע ב"צעטיל קטן" (סעיף טז):

"האדם לא נברא בעולם רק לשבר את הטבע, לכן יורז את עצמו לתקן מדותיו בשנת י"ח דוקא כמו שאבאר, כגון מי שנולד בטבע של עקשנות, ישבר את טבעו מ' יום רצופים לעשות דוקא להיפך ממה שיעלה במחשבתו, וכן מי שבטבע עצל, ירגיל את עצמו מ' יום רצופים לעשות כל דבר בזריזות... וכן מי שטבעו אינו מתמיד בלימודו, ירגיל את עצמו גם כן מ' יום וילמוד יותר מהרגל שלו".

והנה ידוע כלל גדול בכל הספרים הקדושים, כי כל שורש וראשית הוא מקור לכל הדברים הבאים אחריו, ובתיקון השורש יתקנו גם הדברים הבאים אחריו, כמו שכתב ב"אגרא דפרקא" (אות רה):

"כתבו תלמידי הבעש"ט ליהר בעומדו ממטותו, שתהיה המחשבה הראשונה והדיבור הראשון והמעשה הראשונה להשי"ת בתורה ובמצוות, ועל ידי זה יהיו נגררין כל המחשבה והדיבור והמעשה של כל היום, כי הוא בחינת ברא בוכרא ואח הגדול, שכל האחים נגררים אחריו וחייבין בכבודו. ונראה לי שזהו הנרמז בתורה (שמות יג ב), קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא".

בגמרא (ב"ב י:): "רבי אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי, אמר דכתיב (תהלים יז טו) אני בצדק אחזה פניך". ונפסק להלכה בשלחן ערוך (או"ח סימן צב סעיף י): "טוב ליתן צדקה קודם תפלה".

ויש לומר הביאור בזה, כי תכלית התפלה ג' פעמים ביום היא, להשריש באיש ישראל את האמונה בה' שהוא צריך לבקש ממנו כל צרכיו, ומטעם זה נפסק בשלחן ערוך (שם סימן נא סעיף ז): "צריך לכיין בפסוק פותח את ידך, ואם לא כיוון צריך לחזור ולאומרו פעם אחרת". ומקור הדבר בטור (שם) שמבאר ענין זה ביתר ביאור:

"וצריך לכיין בתהלה לדוד, דאמר רבי אלעזר כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג' פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא, ויותר יכוין בפסוק פותח את ידך, שעיקר מה שקבעוהו לומר בכל יום הוא, בשביל אותו פסוק שמזכיר בו שבחו של הקב"ה שמשגיח על בריותיו ומפרנסן".

הנה כי כן מבואר מה שהקדים רבי אלעזר לתת פרוטה לעני ואחר כך התפלל, כי ביקש לעשות בכך פועל דמיון לפתוח את ידו למטה בבחינת: "כי פתוח תפתח את ידך לו", כדי לגרום בכך אתערותא דלעילא שיפתח הקב"ה את ידו, ועל ידי זה יוכל להתפלל ולכוון בפסוק: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון".

מעתה יאיר לנו להבין דברי רבי חסדא: "לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים בבית הכנסת". הכוונה בזה שייכנס להתפלל לפני הקב"ה בבחינת שיעור "שני פתחים" – שתי פתיחות, פתיחה אחת מצד האדם למטה שנותן צדקה בבחינת: "כי פתוח תפתח את ידך לו", ובזכות זה יזכה לפתיחה שניה מלמעלה בבחינת: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון".

יומתק ליישב בזה מה שדקדקו המפרשים בלשון הפסוק: "פותח את ידך", וכבר הרגיש בכך בחידושי אגדות למהרש"א (תענית ב. ד"ה של חיה), פתח בלשון נסתר כמי שאינו מדבר ישירות להקב"ה: "פותח", כלומר הוא יתברך פותח את ידו, ומסיים בלשון נוכח כמדבר להקב"ה בעצמו "את ידך", והיה לו לומר או שניהם בלשון נסתר: "פותח את ידו", או שניהם בלשון נוכח: "פתח את ידך".

**"כי פתוח תפתח את ידך", היא הכנה שיפתח הקב"ה את ידו:
"פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון"**

"אני בצדק אחזה פניך", לפני התפלה על פתיחת ידו של הקב"ה,

צריך לפתוח את היד למטה לתת צדקה לעני

גמרא: "לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים בבית הכנסת",

פתיחת היד למטה לפתוח את היד של מעלה

חכמינו תקנו מצות נטילת ידים לפני הסעודה,

לטהר את הידים הקמוצות שלא נפתחו כראוי לתת צדקה לעני

"פותח את ידך" בזכות:

"פותח תפתח את ידך"

בדרך זו במסילה נעלה לבאר ביתר שאת, הטעם שהכתוב מייחס חשיבות כל כך גדולה לפתיחת היד במצות צדקה: "ולא תקפוץ את ידך", "כי פתוח תפתח את ידך לו", על פי מה ששינינו בגמרא (תענית ב:) כי במעברא הוכיחו, שהמפתח של פרנסה נשאר בידו של הקב"ה ולא מסרו לשליח, ממקרא שכתוב (תהלים קמה טז): "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון". הרי מבואר כי מפתח של פרנסה הוא בידו של הקב"ה.

והנה ידוע כלל גדול בכל הספרים הקדושים ומקורו בזוהר הקדוש (פרשת לך לך פח.): "באתערותא דלתתא אשתכח אתערותא לעילא", כלומר אם רוצים לעורר איזה ענין למעלה צריך להקדים לכך התעוררות מלמטה. ובשל"ה הקדוש (פרשת משפטים תורה אור) הביא בשם המדרש על הפסוק (תהלים קכא ו):

"ה' צלך - מהו ה' צלך, כצלך, מה צלך אם אתה משחק לו הוא משחק לך, ואם אתה בוכה לו הוא בוכה כנגדך, ואם אתה מראה לו פנים ועומוות או מסוברות אף הוא נותן לך כך, אף הקב"ה ה' צלך, כשם שאתה הווה עמו הוא הווה עמך".

נמצא לפי זה כי אם אנו רוצים לעורר שהקב"ה כביכול יפתח את ידו למעלה להשפיע לנו שפע רב טוב, אנו חייבים להקדים אתערותא דלתתא עבודת הקודש שתגרום לפתיחת ידו. ויש לומר כי ענין זה נעשה על ידי מצות צדקה למטה, שהרי כבר למדנו שאדם נולד מטבעו עם

ידים קמוצות כמכריז בכך: "כל העולם שלי הוא", אולם אם הוא מתגבר על יצר תאוות הבצע, והוא פותח את ידו לתת מכספו והונו לעניים, הנה באתערותא דלתתא אתער לעילא שגם הקב"ה כביכול פותח את ידו להשביע לכל חי רצון.

ומה מאד שמח לבי למצוא ראייה ברורה לכך, במדרש אגדה שהביא הרמב"ן (שמות ג יג) על הכתוב (שם יד): "ויאמר אלקים אל משה אהיה אשר אהיה" - "ומהו אהיה אשר אהיה, כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך, אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי, שנאמר (דברים כח יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב".

מעתה יש לומר כי זהו פירוש הפסוק: "ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון", כדי שלא תגרום בכך ח"ו שגם הקב"ה יקפוץ את ידו מלהשפיע לך שפע רב טוב, "כי פתוח תפתח את ידך לו", יש כאן כפל לשון: "פתוח תפתח" כדי לרמז, כי על ידי שאיש ישראל פותח את ידו לתת צדקה למטה, הוא גורם שגם הקב"ה כביכול יפתח את ידו למעלה. וזהו הפירוש: "כי פתוח תפתח את ידך לו" - היינו להקב"ה, כדי שגם הוא יתברך יפתח את ידו בבחינת: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון".

"אני בצדק אחזה פניך"

על פי האמור יומתק להבין מאמר הגמרא (ברכות ח.): "אמר רב חסדא, לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת, שני פתחים סלקא דעתך, אלא אימא שיעור שני פתחים". נקדים מה ששינינו עוד

מפגם זה. וזהו גם כן ביאור טעם השני: "והתקדשתם אלו מים ראשונים", כדי לקדש בהם את הידים מפגם הקמצנות.

"יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה"

בדרך זו יומתק לבאר מה שנפסק להלכה בשלחן ערוך (או"ח סימן קסז סעיף ד): "יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה, שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצוות התלויות בפת, ולכך יש י' תיבות בברכת המוציא, וי' תיבות בפסוק (תהילים קד יד) מצמיח חציר לבהמה, וי' תיבות בפסוק (תהילים קמה טו) עיני כל אליך ישברו, וי' תיבות בפסוק (דברים ח ח) ארץ חטה ושעורה, וי' תיבות בפסוק (בראשית כז, כח) ויתן לך".

ומקור הדבר בירושלמי (מסכת חלה ט:): שמפרט את י' המצוות התלויות בפת: לא תחרוש בשור ובחמור, כלאים, לקט, שכחה, פאה, לא תחסום, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני וחלה. והנה כאשר נתבונן נראה כי רוב המצוות הללו הן בבחינת צדקה לעניים: לקט, שכחה, פאה, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני וחלה.

ולפי המבואר יש לומר הענין בזה על פי מה ששינינו בגמרא (סוטה לח:): "אמר רבי יהושע בן לוי, אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין, שנאמר (משלי כב ט) טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל, אל תיקרי יבורך אלא יברך". וביאר המהרש"א כי המברך צריך לברך בעין טובה ובלב טוב, על כן רק אדם הנותן מלחמו בלב טוב ראוי לברך.

הנה כי כן מטעם זה: "יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה, שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצוות התלויות בפת", כדי שיהיו ידיו פתוחות כשמברך על הפת, לרמוז שאם הוא רוצה לברך על הפת מוטלת עליו החובה, לפתוח את שתי ידיו לתת צדקה לעניים, כדי שיהיה בבחינת: "טוב עין הוא יברך". וזהו גם כן הרמז בענין י' אצבעות שיש בשתי ידיו כנגד י' מצוות התלויות בפת, אשר רובם ככולם הם בבחינת צדקה לעניים.

לבריאת העולם, ועם כל זאת הקדים הקב"ה לברוא את העולם באתערותא דלעילא, כי הסתכל מה שעתידים ישראל לקבל את התורה.

על פי האמור הוא מפרש הפסוק (תהלים קכא א): "אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי", כלומר כשאין בידי שום זכות להקדים אתערותא דלתתא מאין יבוא עזרי, ועל זה משיב: "עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ", אף שעדיין לא היתה אתערותא דלתתא, כי הסתכל על העתיד שיקבלו ישראל את התורה, ומאז נקבע הדבר שאפילו אם אין בידינו זכות, מקדים הקב"ה לעזור לנו באתערותא דלעילא אפילו לפני אתערותא דלתתא.

נמצינו למדים מזה כי אפילו אם לא נזדמן לאדם להקדים לפתוח את ידו לתת צדקה לעניים, עם כל זאת מקדים הקב"ה ברוב רחמי לפתוח את ידו לתת לו את מזונו, על סמך שישלים אחר כך לפתוח את ידו לעניים. מעתה יש לומר כי מטעם זה אסרה תורה לאדם לאכול מהתבואה שנתן לו הקב"ה, עד שיקדים להפריש תרומה לכהן העובד עבודת הקודש ואין לו חלק ונחלה בארץ ישראל, כדי שיפתח האדם את ידו לתת צדקה לכהן, ועל ידי זה מותר לו לאכול מן התבואה שהקב"ה השפיע לו בפתחת ידו למעלה.

אמנם הלא יצר לב האדם רע מנעוריו, ומי הוא זה אשר יכול לומר על עצמו שפתח את ידו כראוי לתת צדקה לעניים, לכן תקנו חכמינו ז"ל מצות נטילת ידים, שירחץ האדם את ידיו כדי לטהרם מהפגם שקמץ את ידיו מלוא קומצו ולא נתן צדקה כראוי, ובשעת הנטילה צריך לפתוח את שתי ידיו כדי לרחצם כראוי, ועל ידי זה יטהרו ממה שהיו קמוצות ולא נפתחו כראוי.

וזהו שרמזו חכמינו ז"ל באמרם: "נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה", כלומר מאותו טעם שצוה הכתוב להפריש תרומה לכהן לפני שאוכל את התבואה, כדי לתקן בכך מה שלא פתח את ידו כראוי לתת צדקה לעניים, הנה מטעם זה ממש צריך לרחוץ את ידיו כדי לטהרם

אך לפי האמור יש לומר כי דוד המלך ביקש להזכיר לפני הקב"ה את הזכות של נותני צדקה, שפותחים את ידם למטה לתת צדקה לעניים, ובזכותם ראוי שגם הקב"ה יפתח את ידו למעלה להשפיע שפע רב טוב. וזהו שאמר להקב"ה: "פותח את ידך", כלומר אותו אדם שנותן צדקה למטה הוא זה שפותח את ידך למעלה להשביע לכל חי רצון.

מצות נטילת ידים לטהר את הידים

חשבתי דרכי לבאר בזה מצות נטילת ידים שתקנו חכמינו ז"ל לפני אכילת לחם. והנה בגמרא מצינו שני טעמים על מצות נטילת ידים, טעם אחד מבואר בגמרא (חולין קו.): "נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה". ופירש רש"י: "שהידיים שניות ופוסלות את התרומה, אבל חולין לא מהני בהו שני, ומפני סרך תרומה שירגילו אוכלי תרומה ליטול ידיהם הנהיגוה בחולין". וטעם ב' מבואר בגמרא (ברכות נג:): "והתקדשתם אלו מים ראשונים".

אמנם יש לתמוה, מה ראו חכמינו ז"ל לחייב אפילו בן ישראל בנטילת ידים משום סרך תרומה, הלא ישראל אסור לו לאכול תרומה ואיך שייך אצלו סרך תרומה. ונראה לומר בזה רעיון נכבד, בהקדם לבאר הטעם שאסרה תורה לאכול טבל, שהיא תבואה טרם שהפריש האדם ממנה תרומה לכהן. ויש לומר לפי מה שנתבאר כי הקב"ה משפיע פרנסה מן השמים בבחינת: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון", אבל צריך להקדים לכך אתערותא דלתתא שיפתח אדם את ידו למטה לתת צדקה לעניים בבחינת: "אני בצדק אחזה פניך".

אמנם ראוי לדעת יסוד גדול בדברי ה"בני יששכר" (כסלו-טבת מאמר ב אות כח), כי לפעמים בעת צרה קשה לאדם להקדים אתערותא דלתתא בגלל טרדות הצרות, אך עם כל זאת מקדים לו הקב"ה ברוב רחמי לעזור לו באתערותא דלעילא, על מנת שישלים אחר כך את האתערותא דלתתא כשיצא מהצרה. והביא ראיה מבריאת העולם שעדיין לא נבראו ישראל שיקדימו את האתערותא דלתתא

מאמר ב

"כי פתוח תפתח את ידך לו"

תפתח את ידך סופי תיבות חת"ך
שם קדוש המסוגל להמשכת פרנסה וחיים

הפרנסה, שהקב"ה זון בו כל נברא בבחינת: פותח את ידך סופי תיבות חת"ך, אולם מאחר שהקב"ה משביע מזון רק לחיים, לכן שם זה הוא גם שם החיים, שהקב"ה משפיע בו חיים בבחינת: "החתך חיים לכל חי", כדי שיוכל להשפיע להם מזון, נמצא כי שתי השמועות עולים בקנה אחד כפתור ופרח.

יש להעיר כי כמו שמצינו שמזונות האדם נמשכים מידי של הקב"ה: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון", כן מצינו שהחיים נמשכים מידי של הקב"ה, כמו שאנו אומרים בתפלת שמונה עשרה בברכת מודים: "על חיינו המסורים בידך". וכן אנו אומרים בקריאת שמע שעל המטה מקרא שכתוב (תהלים לא ו): "בידך אפקיד רוחי".

מעתה יאירו עינינו להבין עצתו הנפלאה של רבי שמואל בר נחמני, איך להינצל משתי הגזירות רעב ומות אף שאין מתפללים על ביטול גזירה אחת, שיתפללו רק על הפרנסה ויכוונו בפסוק: "פותח את ידך סופי תיבות שם חת"ך שהוא שם הפרנסה, וממילא יושעו גם מגזירת המיתה, שהרי שם זה הוא גם שם שמשפיע חיים בבחינת: "החתך חיים לכל חי".

וזהו שהביא להם רב שמואל בר נחמני ראייה: "דכתיב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון", שבפסוק זה רמזו בסופי תיבות פותח את ידך שם חת"ך המשפיע מזון, ועל כך מוסיף הכתוב: "ומשביע לכל חי

נסבול. אמר להם רבי שמואל בר נחמני, נבקש רחמים על הרעב, כי כשהקב"ה נותן שובע לחיים הוא שנותן, כמו שכתוב: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון", ועל ידי זה נרוויח להינצל מן הרעב ומן המיתה.

"החתך חיים לכל חי"

ונראה לבאר עומק עצתו של רבי שמואל בר נחמני, על פי המבואר ב"שער הכוונות" לרבינו האריז"ל (תפלת השחר דרוש א) לכוון בפסוקי דזמרה באמרו הפסוק באשרי (תהלים קמה טז): "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון - סופי תיבות פותח את ידך חת"ך, והוא שם קדוש המכונה בספרי המקובלים שם הפרנסה". מבואר מזה כי שם חת"ך הוא שם הפרנסה.

אולם ב"שער הכוונות" (תחילת דרושי יום כיפורים) על מה שאומרים בפיוט "וכל מאמינים לימים הנוראים: וכל מאמינים שהוא זוכר הברית, החותך חיים לכל חי", מבאר האריז"ל שצריך להגיה: "החתך חיים לכל חי" - "החתך" חסר ו', והוא שם חת"ך החותך חיים לכל חי. מבואר מזה כי שם חת"ך הוא שם החותך חיים לכל חי.

אך נראה להשוות בין שתי השמועות, לפי דברי רבי שמואל בר נחמני: "דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב" - הקב"ה משפיע מזון רק לחיים ולא למתים. אמור מעתה כי שם חת"ך הוא אמנם שם

בפרשתנו במצות צדקה (דברים טו ח): "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלקיך נותן לך, לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיק האביון, כי פתוח תפתח את ידך לו... נתון תתן לו, ולא ירע לבבך בתתך לו, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשך ובכל משלח ידך".

וצריך ביאור: א) מדוע מייחס הכתוב חשיבות ליד, שבה מקיים האדם מצות צדקה: "ולא תקפוץ את ידך", "כי פתוח תפתח את ידך לו", ולא מצינו כן בשאר מצוות עשה התלויות במעשה. ב) צריך ביאור כפל הלשון: "פתוח תפתח". ג) ראוי לתת טעם על סגולת מצות צדקה להציל ממות ככתוב (משלי י ב): "וצדקה תציל ממות".

פתח דברינו יאיר לבאר כל זה על פי מה ששינינו בגמרא (תענית ח:):

"בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא, אמרי היכי נעביד, ניבעי רחמי אתרתי לא אפשר, אלא ליבעי רחמי אמותנא וכפנא נסבול. אמר להו רבי שמואל בר נחמני, ניבעי רחמי אכפנא, דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב, דכתיב (תהלים קמה טז) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון".

פירוש: בימי רבי שמואל בר נחמני היה רעב ומיתה, אמרו חכמים איך נעשה, אם נבקש רחמים על שני הדברים אי אפשר, כי אין מתפללים על שני דברים, אלא נבקש רחמים על המיתה ואת הרעב

"פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון", ופתיחת ידו של הקב"ה להשפיע חיים: "החתך חיים לכל חי". וזהו שמבטיח הכתוב: "נתון תתן לו, ולא ירע לבבך בתתך לו, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך", כי תזכה לעורר שם חת"ך המשפיע מזון וחיים.

מעתה ירווח לנו להבין סגולת מצות צדקה להציל ממות ככתוב: "וצדקה תציל ממות", כי מאחר שעל ידי פתיחת היד לצדקה מעוררים פתיחת היד למעלה, שהוא שם חת"ך המסוגל להמשכת פרנסה ולהמשכת חיים, לכן על ידי מצות צדקה מבטלים גזירת מות על ידי המשכת חיים בבחינת: "החתך חיים לכל חי".

נפלא לצרף בזה מה שכתב המקובל האלקי רבי יעקב צמח זצ"ל בהגותו על שלחן ערוך האריז"ל (הלכות צדקה סעיף ג), כי בפסוק: "וצדקה תציל ממות" רמוז פעמיים "מות", אחד מה שנזכר בפירוש בפסוק, והשני רמוז בראשי תיבות: ו'צדקה ת'ציל מ'מות – אותיות מו"ת. והרמז בזה כי צדקה מסוגלת להציל משתי מיתות, אחת ממיתה פשוטה כמשמעה, והשניה מעניות שהעני חשוב כמת.

ולפי דברינו אכן שני הדברים קשורים זה בזה, כי מאחר שעל ידי פתיחת היד לצדקה אנו מעוררים פתיחת היד למעלה, שהוא שם חת"ך המסוגל להמשכת פרנסה וגם להמשכת חיים, לכן על ידי מצות צדקה מבטלים גזירת מות של עניות בבחינת: "פותח את ידך, וגם מבטלים גזירת מות ממש על ידי המשכת חיים בבחינת: "החתך חיים לכל חי".

ביאור עצתו של רבי שמואל בר נחמני: להתפלל על הרעב ויוושעו גם מהמיתה כי הקב"ה נותן מזון לחיים ולא למתים

אריז"ל: פותח את ידך סופי תיבות חת"ך שם הפרנסה. "החתך חיים לכל חי" - חת"ך הוא שם החיים

שם חת"ך יש בו ב' סגולות להשפיע מזון ולהשפיע חיים לכן העצה להתפלל על המזון ויזכו על ידי זה גם לחיים

"כי פתוח תפתח את ידך" סופי תיבות חת"ך,

על ידי פתיחת היד לצדקה מעוררים השם חת"ך

"כי פתוח תפתח" - שתי פתיחות אחת למזון ואחת לחיים,

בזכות שם חת"ך שהוא שם הפרנסה ושם החיים

למטה פותח הקב"ה את ידו למעלה. וכבר הבאנו במאמר א' מקור נפלא לכך מדברי המדרש אגדה שהביא הרמב"ן (שמות ג יג): "ומהו אהיה אשר אהיה, כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך, אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי".

ועתה בא וראה נפלאות התורה, כי לפי המבואר הרי על ידי פתיחת היד לצדקה מעוררים פתיחת היד של מעלה, שהוא שם חת"ך הרמוז בסופי תיבות: פותח את ידך. וזהו שרמזו הקב"ה שם קדוש זה במצות צדקה: "כי פתוח תפתח את ידך לו" - תפתח את ידך סופי תיבות שם חת"ך, כי בזכות פתיחת היד לצדקה מעוררים פתיחת היד למעלה שהוא שם חת"ך.

הנה כי כן יומתק להבין בזה כפל הלשון: "פתוח תפתח", כי על ידי שם חת"ך נפתחים שתי פתיחות למעלה, פתיחת ידו של הקב"ה להשפיע מזון:

רצון", ללמדנו שהקב"ה משפיע מזון רק לכל חי ולא למתים, ומזה מוכח כי שם חת"ך הוא גם שם החיים. נמצא כי אם יתפללו על הפרנסה יוושעו ממילא גם מגזירת המות.

פתיחת ידו לצדקה מעוררת שם הפרנסה ושם החיים

והנה כלל גדול מבואר בזוהר הקדוש (פרשת לך לך פח.): "באתערותא דלתתא אשתכח אתערותא לעילא". כלומר אם רוצים לעורר איזה ענין למעלה, צריך להקדים לכך התערורות מלמטה על ידי קיום מצוה. נמצא כי אם אנו רוצים לעורר שהקב"ה יפתח את ידו למעלה בבחינת: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון", אנו חייבים להקדים לכך אתערותא דלתתא.

ויש לומר כי ענין זה נעשה על ידי קיום מצות צדקה, שהיא בבחינת: "כי פתוח תפתח את ידך לו", ועל ידי פתיחת היד